

ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ ГОТОВНОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

УДК: 370+005+378.14+378.11
Сакалюк О. О.

У статті представлено аналіз та характеристику рівнів готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі.

Ключові слова: високий, достатній, низький, незадовільний рівні готовності, менеджери освіти, психологічний, змістово-когнітивний, процесуально-функціональний компоненти готовності.

ХАРАКТЕРИСТИКА УРОВНЕЙ ГОТОВНОСТИ МЕНЕДЖЕРОВ ОБРАЗОВАНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ УЧЕБНОЙ СРЕДЕ

Сакалюк О. А.

В статье представлены анализ и характеристика уровней готовности менеджеров образования к профессиональной деятельности в поликультурной учебной среде.

Ключевые слова: высокий, достаточный, низкий, неудовлетворительный уровни готовности, менеджеры образования, психологический, содержательно-когнитивный, процессуально-функциональный компоненты готовности.

CHARACTERIZATION LEVELS OF READINESS OF MANAGERS TO PROFESSIONAL EDUCATION IN A MULTICULTURAL LEARNING ENVIRONMENT

Sakalyuk O.

The paper presents the analysis and description of levels of preparedness managers to professional education in a multicultural learning environment.

Keywords: high enough, low, unsatisfactory level of readiness, managers of education, psychological, content cognitive, procedural and functional components of readiness.

Постановка проблеми. Зміни у світовому суспільстві висувають нові вимоги до фахівця, який повинен уміти працювати в багатонаціональному колективі з різними в культурному відношенні людьми та ставитися до них з повагою. Таким чином, професійна підготовка сучасного фахівця, зорієнтована на оволодіння ним сукупністю знань, умінь та навичок, що дають змогу виконувати певні професійні функції, тобто елементарне оволодіння визначеною професією, спеціальністю, поступається місцем спеціалісту нового покоління з полікультурною підготовкою. Полікультурність стає невід'ємною компонентою професіоналізму, в тому числі й менеджерів освіти.

Аналіз наукових досліджень. Основні тенденції полікультурної підготовки майбутніх педагогів досліджували В. Болгаріна, Л. Гончаренко, О. Джуринський, І. Лощенкова, М. Симоненко, І. Соколова, О. Сухомлинська та ін. Проблема полікультурної освіти менеджерів освіти у сучасній педагогічній літературі майже не висвітлена.

Мета статті: подати аналіз та схарактеризувати рівні готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі.

Виклад основного матеріалу.

Визначення рівнів готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі здійснювалось нами відповідно до компонентів, які складають структуру готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі: психологічний, змістово-когнітивний та процесуально-функціональний, кожний з яких представлений системою показників.

Так, оцінка психологічного компоненту готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі відбувалася за такими показниками: здатність проявляти толерантність; мотивація до полікультурної інтеграції в галузі освіти; усвідомлення необхідності консолідації управлінських зусиль на запобігання конфліктів у полікультурному навчальному середовищі.

Перший показник оцінювався за допомогою методики В. Бойко «Вивчення комунікативної толерантності» та експрес-опитувальника «Індекс толерантності», другий і третій – за допомогою розробленого нами опитувальника, а також третій показник додатково оцінювався за допомогою експрес-діагностички стійкості до конфліктів (Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов).

Оцінка психологічного компоненту готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі проводилася за такими формулами:

$$KP_1 = \frac{1}{3}(P_{11} + P_{12} + P_{13});$$

$$P_{11} = \frac{1}{2}\left(1 - \frac{M_1}{135} + \frac{M_2}{132}\right); P_{12} = \frac{M_3}{30}; P_{13} = \frac{1}{2}\left(\frac{M_4}{30} + \frac{M_5}{50}\right),$$

де KP_1 - оцінка психологічного компоненту готовності;

P_{11}, P_{12}, P_{13} - оцінки за першим, другим та третім показниками;

M_1, M_2, M_3, M_4, M_5 - бали, отримані менеджерами освіти за описаними вище методиками.

Результати оцінювання рівнів психологічного компоненту готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі подано на рис. 1.

За даними рис. 1 більшість менеджерів освіти мають низький рівень психологічного компоненту готовності до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі – 50% ЕГ і 48,691% КГ. Високий рівень указаної готовності виявлено лише в 9,794% ЕГ і 10,995% КГ, достатній – у 35,567% ЕГ і 36,126% КГ, незадовільний – у 4,639% ЕГ і 4,188% КГ.

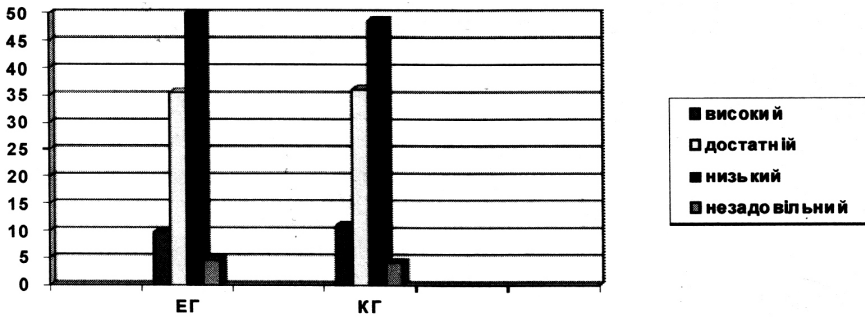

Рис. 1. Рівні психологічного компоненту готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі

Змістово-когнітивний компонент готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі оцінювався за допомогою тестових завдань.

Встановивши суму балів, набрану респондентом, відповідно до методу адитивної оптимізації проводилось обчислення за такими формулами:

$$KP_2 = \frac{1}{4} (P_{21} + P_{22} + P_{23} + P_{24}); P_{2i} = \frac{M_i}{30}; \quad i = \overline{1,4}$$

де KP_2 - оцінка змістово-когнітивного компоненту готовності;

$P_{21}, P_{22}, P_{23}, P_{24}$ - оцінки за першим, другим, третім і четвертим показниками.

У результаті обчислень отримали рівні знань основних структурних елементів полікультурного навчального середовища; основних механізмів реалізації державної мовної політики в полікультурному навчальному середовищі; базових положень крос-культурного менеджменту та їх імплементації в систему управління сучасними закладами освіти; обізнаність із сучасними психолого-педагогічними технологіями навчання і виховання в полікультурному навчальному середовищі.

Результати рівнів змістово-когнітивного компоненту готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі подано на рис. 2.

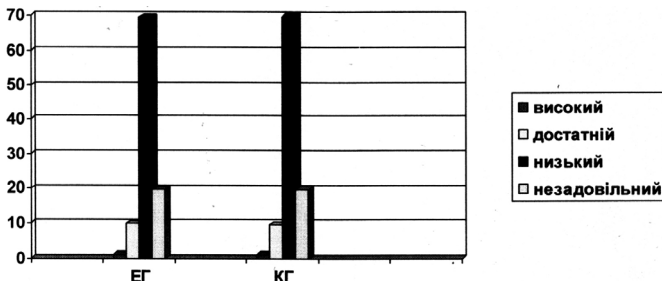

Рис. 2. Рівні змістово-когнітивного компоненту готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі

За результатами вимірювань можна констатувати, що більшість менеджерів освіти мають низький рівень змістово-когнітивного компоненту готовності до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі – 69,588% респондентів експериментальної та 69,634% контрольної груп, тоді як високий рівень зазначеної готовності виявлено лише в 1,031% менеджерів освіти експериментальної та 1,047% контрольної груп; достатній – у 9,794% ЕГ і 9,424% КГ, незадовільний – у 19,587% ЕГ і 19,895% КГ.

Процесуально-функціональний компонент готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі оцінювався за допомогою аналізу планів роботи навчального закладу (уміння менеджерів освіти враховувати етносоціокультурні традиції регіону, де знаходиться навчальний заклад, у процесі планування навчально-виховних заходів), ділової гри «Круглий стіл менеджерів освіти у начальника управління освіти» на тему «Я перевагу віддаю діалоговій комунікації» (уміння долати культурні та комунікативні бар'єри в полікультурному навчальному середовищі засобами діалогу) та портфоліо (уміння застосовувати метод проектів в управлінні закладом освіти, детермінованим полікультурним навчальним середовищем).

Обчислення проводились за такими формулами:

$$KP_3 = \frac{1}{3}(P_{31} + P_{32} + P_{33});$$

$$P_{31} = \frac{M_1}{100}, P_{32} = \frac{M_2}{8}, P_{33} = \frac{M_3}{100},$$

де KP_3 - оцінка процесуально-функціонального компоненту готовності;

P_{31}, P_{32}, P_{33} - оцінки за першим, другим та третім показниками;

M_1, M_2, M_3 - бали, отримані менеджерами освіти за описаними вище методиками.

Результати рівнів процесуально-функціонального компоненту готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі подано на рис. 3.

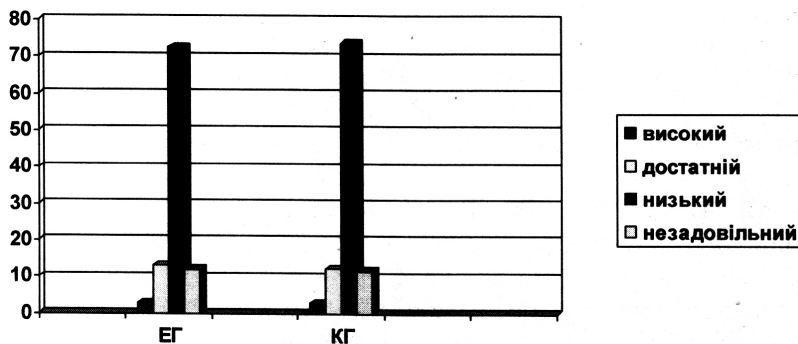

Рис. 3. Рівні процесуально-функціонального компоненту готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі

Результати вимірювань дають змогу констатувати, що більшість менеджерів освіти мають низький рівень процесуально-функціонального компоненту готовності до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі – 72,68% респондентів експериментальної та 73,822% контрольної груп, тоді як високий рівень зазначеної готовності виявлено лише у 2,577% менеджерів освіти експериментальної та 2,618% контрольної груп; достатній – у 12,887% ЕГ і 12,042% КГ, незадовільний – у 12,371% ЕГ і 12,042% КГ.

Загальна оцінка готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі отримувалася за формулою:

$$Г = \frac{1}{3}(KP_1 + KP_2 + KP_3).$$

Результати рівнів готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі подано в табл. 4.

Таблиця 4

Рівні готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі (%)

Групи	Високий	Достатній	Низький	Незадовільний
ЕГ	4,124	18,557	64,948	12,371
КГ	4,712	17,277	65,969	12,042

За результатами вимірювань (див. табл. 4) можна констатувати, що більшість (64,948% ЕГ і 65,969% КГ) менеджерів освіти мають низький рівень готовності до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі, тоді як високий рівень зазначеної готовності виявлено лише у 4,124% респондентів ЕГ і 4,712% КГ; достатній рівень виявлено у 18,557% ЕГ і 17,277% КГ, а незадовільний – у 12,371% ЕГ і 12,042% КГ менеджерів освіти.

Висновки. Отже, проведений нами комплекс діагностичних заходів виявив загальний низький рівень сформованості готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі. Тому, на нашу думку, сучасний підхід до процесу підготовки менеджерів освіти вимагає цілеспрямованої системи заходів щодо формування їх готовності до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі.

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ В ЖИТТІ АУТСАЙДЕРА (На матеріалі аналізу творів Б. Пастернака «Доктор Живаго» та «Майстер і Маргарита» М. Булгакова)

Анцибор А.

Визначаються основні різновиди ставлення до загальнолюдських цінностей: пряме, опосередковане та девіантне. На ґрунті такого розподілу робиться спроба класифікації типів соціально-психологічного аутсайдерства та визначається яким саме ти-

пам аутсайдерів властивий певний різновид. Описується явище «фундаментального злам» свідомості, формування базової чи фундаментальної установки, що, як правило, слугує підґрунтям для усіх інших, які в сукупності своїй утворюють похідну структуру, яку ми називаємо психологічним аутсайдерством. Опис зроблено на основі аналізу творів Б. Пастернака «Доктор Живаго» та «Майстер і Маргарита» М. Булгакова.

Ключові слова: пряме, опосередковане та девіантне ставлення до загальнолюдських цінностей, фундаментальний злам свідомості, фундаментальні та базові установки.

Определяются основные разновидности отношения к общечеловеческим ценностям: прямое, косвенное и девиантное. Исходя из такого деления, предпринимается попытка классификации типов социально-психологического аутсайдерства и делается предположение о том, кому из них может быть характерной определенная разновидность. Описывается явление «фундаментального перелома» сознания, ведущее к формированию базовой или фундаментальной установки, что, как правило, служит основой для всех иных, которые в своей совокупности образуют новую структуру, которую мы называем социально-психологическим аутсайдерством. Утверждается, что аутсайдерская психология есть прямым следствием тоталитарных устоев общества, и, естественно, одним из важнейших путей ее преодоления может стать демократизация, гуманизация и либерализация социальной жизни.

Ключевые слова: прямое, косвенное и девиантное отношение к общечеловеческим ценностям, фундаментальный перелом сознания, фундаментальные и базовые установки.

In the article defined basic varieties relations to human values: direct, indirect and deviant. On this varieties did attempted classifications of type of social-psychological outsidersness. Described phenomenon of fundamental break of consciousness and forming basic or fundamental attitudes, that, as a rule provoke for all another ones, that in sum lead to structure, that named social-psychological outsidersness.

Key words: direct, indirect and deviant relations to human values, fundamental break of consciousness, basic or fundamental attitudes.

Загальнолюдські цінності – один із найвизначніших орієнтирів у житті людини. За способом ставлення до них можна ділити людей на психологічні категорії, і відчувати впевненість в тому, що типи будуть доволі чітко вирізнятися. Виходячи із засад формальної логіки та життєвих спостережень, для початку виділимо базові, які, в свою чергу, можуть давати чисельні відгалуження. Отже, поділимо увесь загаль на три великих групи за специфікою ставлення до моральних цінностей. Для початку доцільно буде

виділити їх три, отже, види ставлення людини до цінностей, на нашу думку, слід визначити як пряме, опосередковане і девіантне.

Пряме – характеризується намаганням людини тверезо оцінити, осмислити, врахувати морально-ціннісну структуру світу, свідомо визначити роль цінностей у власному та суспільному житті, послуговуватися ними в процесі досягнення мети, поважати право інших керуватися ними. В такому разі вони виступають чіткими та однозначними критеріями соціальної поведінки людини, так би мовити, її маяками. Існує розуміння, що такі цінності існують в реальному світі і, певною мірою, є незалежними від конкретних людей і їхніх життєвих інтересів. Тут, так би мовити, має місце прямиий погляд, який віднаходить річ у найкоротшому шляху до неї і виключає усілякі інтелектуальні нашарування.

Опосередковане або прагматичне – характеризується сприйняттям певної суспільної цінності через якесь інше явище соціального життя. Наприклад, виробник товару знає, що його продукція повинна бути якісною, інакше її неможливо буде реалізувати, таким чином він осмислює потребу якості через можливість реалізації. Підприємець правової розвинутої держави повинен був би мати впевненість, що для ефективного бізнесу потрібно бути порядним, чесним і завжди виконувати свої зобов'язання і навіть усні обіцянки. Порядність і чесність сприймаються як чинники, що підвищують ефективність бізнесової діяльності. У цьому випадку неначе б то сам розум підказує, що жити чесно набагато вигідніше і легше, ніж – вдаватися до брехні й хитрощів. На такому чисто прагматичному ґрунті можна, мабуть, і виховувати людину, не забуваючи, однак, що це не чиста – всього лише опосередкована моральна позиція, а в філософії, що витікає з неї, міститься щось споживацьке і недалекоглядне.

Девіантне ставлення до загальнолюдських цінностей характеризується крайнім скептицизмом, що здатен переходити у повне заперечення їх існування, береться під сумнів сама можливість досягнення чи збереження їх протягом життя.

Класифікація психологічних категорій за принципом ставлення до загальнолюдських цінностей у соціально-психологічній літературі не проводилася.

Метою статті є опис сприйняття людьми аутсайдерської психології традиційних цінностей гуманістичного характеру, створення їхньої типологізації, яка є виразнішою, за умови їхнього проживання в тоталітарному суспільстві, яке за своєю суттю спрямоване на знищення або повну ізоляцію так званої «відкинутої» людини.

Одним із ефективних методів дослідження цього феномену може бути аналіз двох фундаментальних творів радянської тоталітарної доби, які, хоча і непрямо, але досить яскраво її відображають. Це – художні романи «Доктор Живаго» Б. Пастернака та «Майстер і Маргарита» М. Булгакова.

Слід почати з першого твору, який був написаний хоча і пізніше, проте відображає часи, що відбувалися хронологічно раніше, а саме – дореволюційні та післяреволюційні роки російського життя. Перед нами постає період крутого зламу епох, коли суспільство насильницькими методами було позбавлене традиційних цінностей і почали нав'язуватися інші – сумнівні, або і зовсім неприйнятні. Таким цінностям було відведено лише короткий

історичний період, адже вони суперечили людській природі як такій, але про їхню тимчасовість не могли знати навіть люди високого інтелектуального ґатунку, інтелігенти початку ХХ століття, яким здавалося, що настали воїстину апокаліптичні за своїм характером часи, і кінця-краю їм не видно. Принаймні, так міркували головні герої пастернаківського роману Юрій Живаго та Лара Антипова. Досить добре це відображено у російській екранізації фільму «Доктор Живаго» 2006 року, де головний герой зі сльозами на очах запитує свою подругу про цей суцільний жах, який, продовжуватиметься, як їм здавалося, безкінечно. Лара згадує Біблейські слова про те, що Бог карає нащадків грішників аж до четвертого покоління. Живаго стверджує, що на одне покоління відводиться, приблизно, п'ятдесят років. Тоді, шукаючи витоки цих часів, потрібно «відійти в минуле» на двісті років. Це буде петровська епоха – кривава сторінка в житті Росії, дещо аналогічне до більшовицьких реформ, основою яких є волонтаризм і зневага до людини. Тоді, споглядаючи ні з чим незрівнянну гріховність, Боговідступництво, Богоборство так званого революційного часу, герої приходять до висновку, що двісті років майбутнього теж будуть протікати під знаком кари Господньої за страшні «діла» сучасників. Таким чином, Юрій і Лара як би занурюють себе в глухий кут важкого й безвихідного песимізму, на якому і розміщується їхнє «життєве поле». Вони не лише прирікають себе на переслідування тогочасного суспільства, вони як би закладають у своїй свідомості фундамент усіх інших негативних установок людини, переслідуваної суспільством.

Отже, ми є свідками наче б то певного зламу свідомості персонажів та формування **базової** чи **фундаментальної** установки, що, як правило, слугує базою для усіх інших, які в сукупності своїй утворюють похідну структуру, яку ми розцінюємо як аутсайдерство. Базовими можуть бути одна або поєднання кількох установок, здатних впливати на утворення нових форм. Саме така структура в своєму започаткуванні, фактично, і є наслідком вирішального чи переломного моменту психічного життя особистості, після якого вже має місце лише механічне нарощування подібних установок, як елементів вже сформованої структури. Цей момент слід назвати фундаментальним або базовим **зламом** у психіці людини. Після цього процес починає нагадувати поступове чи раптове розмивання русла ріки, визначення напрямку каналів, швидкості течії та ін.

Постає цілком слушне питання: чому, скажімо, Юрій Живаго повинен вважатися аутсайдером? Він – з цілком успішного роду багатих людей Росії, здобув гарну освіту, професію лікаря, що будь-коли могла б забезпечити йому матеріальне існування? У часи першої світової війни він вельми успішно працював військовим медиком. Йому вистачало духу врятувати пораненого в найнебезпечнішій ділянці бою. Він завжди був готовий ризикнути своїм життям заради спасіння іншого. Все це разом, здавалося б, могло б вважатися ознаками, які свідчать про потенційно благополучну і, навіть, мужню людину.

Але це так лише на перший погляд. Слід взяти до уваги, що в період раннього дитинства він втратив батька й матір і виховувався близькими родичами. Він дуже гостро відчував що втрату й часто усамітнювався, переживаючи й, неначе б то, плакаючи своє горе. Він одружився з Антоніною Громеко, дівчиною, з якою разом виховувався, привабливою і достойною.

Подальші сімейні роки проходять в революційній Москві, зі всіма її злигоднями, нестатками і тривогами. Проте, в сім'ї панує злагода і взаємопідтримка. Та через деякий час ці люди вирішують покинути московський будинок і виїхати на місце своїх колишніх володінь неподалік міста Юрятинна поблизу Уральських гір, де в глухій сільській місцині сховатися від подій, які не можуть прийняти та виправдати. Вкотре звучить в літературі тема самовідділення людини від суспільства, її добровільної самоізоляції, пасивного протесту і твердого небажання брати участь у діяннях світу, «бо діяння його злі». Здається, сім'ї немає діла до більшовицьких проблем, вона ні на що не претендує, адже в цих людей є одне невід'ємне право — жити за велінням власного духу.

У світовій літературі подібна поведінка описується досить часто й може бути узагальнена, діставши назву **добровільного чи усвідомленого аутсайдерства**, на яке прирікають себе окремі люди чи, навіть, групи людей, відстоюючи право жити своїм власним життям всупереч тому, що діється в суспільстві. Їхній протест, як правило, пасивний, вони намагаються нікого не потурбувати, не обмежити нічию свободу, вдаючись до самоізоляції, відлюдництва. Проте, їх ставлення до загальнолюдських цінностей слід охарактеризувати як пряме, що провокує конфлікт з оточенням. Суспільство, особливо тоталітарне, як правило, відчуває їхню приховану незгоду й намагається відомстити їм, відсунути ще далі або знищити з особливою ненавистю. Як правило такі люди нехтують поверховими цінностями заради глибинних, вони свідомо жертвують соціальними надбаннями, комфортом особистого буття, кар'єрою заради чогось вищого. В демократичному суспільстві таких людей незрівнянно менше і тому ідеалом може бути свобода людини, яка живе в суспільстві, від цього ж самого суспільства. Отже, слід зробити висновок, що гуманізація, демократизація — один із найважливіших соціальних шляхів подолання аутсайдерської психології.

Юрій Андрійович Живаго повинен був витримати ще один важкий удар, який приготувала йому доля. Він помічає в себе важку хворобу серця, і, як лікар розуміє, що вона є невиліковною і, усвідомлює, що життя його на цьому світі буде коротким. В такій ситуації можлива різна реакція людини: від повного опасивнення до бурхливої діяльності. Реакцію опасивнення, самообмеження, як наслідок особливо яскравого, щоб не сказати патологічного усвідомлення термінальності, апатії та страху слід назвати **термінальним аутсайдерством**.

Ще перебуваючи в Москві, Живаго, мабуть, погоджувався на переїзд ще й тому, що знав: в тих місцях, куди вони їдуть, живе Лара Антипова. Живаго згодом дізнається її адресу і приходиться до неї. І от перед нами постає образ найромантичнішої, найзагадковішої жінки ХХ ст., який можна порівняти хіба що з булгаківською Маргаритою.

Лара Антипова живе навпроти знаменитого «будинку з фігурами» в домі, де колись жили російські багатії. Їй не потрібно усього помешкання, вона демонстративно залишає собі лише дві кімнати, інші — закриває. В цьому певною мірою виявляється світогляд людини, що схильна до самообмежень. Помешкання весь час атакують голодні пацюки. Від них немає порятунку. В домі не можна залишити жодної страви. І саме в таких умовах зустрічають-

ся, а потім і живуть герої роману. Можна мати абсолютну впевненість, що голодні пацюки, які готові вже нападати на людей — це надзвичайно яскравий символ революційних часів Росії. Все суспільство перетворилося на цих голодних пацюків, які готові пожерти все, що тільки можна, і самих себе в тому числі. Саме на такому тлі і розгортається любов двох незвичайних людей. З точки зору побутової логіки — умов для цього немає ніяких, адже в Юрія Андрійовича сім'я і вагітна дружина. Совість не дозволить йому залишити їх. Проте, жити без Лари він теж не в змозі. Він починає обманювати своїх близьких, жорстоко картаючи сам себе. Таке роздвоєння дуже часто зустрічається в літературі та житті. Юрій Андрійович присягнув би перед ким завгодно, що він по справжньому любить свою дружину Тоню і готовий прожити з нею все життя. Він рішуче покарав би будь-якого кривдника, який би посмів хоча б чимось образити його дружину. Та тепер цей кривдник — він сам. Через досить тривалий час він, нарешті, зустрічається з Ларою щоб жити з нею, адже Антоніна з сім'єю виїхала до Москви. Тепер вже ніщо не заважає їм бути разом.

За сюжетом твору, в Лару закохані ще два чоловіки. Адвокат Комаровський, який звабив її ще в молоді роки, був людиною з девіантним ставленням до цінностей. Юрій та Лара виявляють повну зневагу до нього, як до людини аморальної. Юрій Андрійович навіть грубо виштовхує його з квартири. Ревнощі терзають його душу. Він не ревнує Лару до Антипова, той — порядна, достойна людина, він ревнує до Комаровського — негідника і розпусника. Проте, Комаровський, який прибув у Юрятин, мабуть, теж заради Лари, говорить не такі вже й неправильні речі. Зокрема, він стверджує, що усім їм загрожує небезпека збоку більшовиків. Їх може чекати арешт. Діяльність каральних служб сягає апогею. Нерозумно чекати поки це відбудеться — потрібно рятуватися. Добре було б втекти, наприклад, в Монголію.

Другий персонаж Павло Антипов, закоханий у Лару ще з дитинства, змоду стає її законним чоловіком. Це людина, здається, сильна своїми амбіціями. Працюючи провінційним вчителем у Росії, він постійно займається самоосвітою, оволодіває ще кількома спеціальностями, досягає неабиякої педагогічної майстерності. Лара вважає, що за освіченістю йому немає рівних у тих місцях. Все йде начебто добре, та він відчуває, що дружина не любить його, вона лише вдає, що задоволена сімейним життям. Що робити? З його максималізмом таке життя не для нього, але розлучення — також. Він іде на фронт і фабрикє свою загибель. Через деякий час на революційній арені з'являється жорстокий воєначальник, який не милує нікого, хто може посягнути на справу революції. Перед його жорстокістю тремтять цілі регіони Росії. Він знає, що поблизу проживає дружина з дочкою, можна поєднатися з ними в будь-який час, та не робить цього, бо здається, що ще мало бойових завоювань може покласти він до ніг дружини, любов якої тільки цим і завоює. Вона приходить щоб побачити його, їй це вдається, та він не реагує на неї. Лара стверджує, що його обличчя неначебто перетворилося на одну суцільну ідею. Такий психологічний феномен слід назвати **компенсаторним аутсайдерством** і визначити його як намагання індивідууму компенсувати свої власні недоліки, чи брак певних потенційно можливих надбань чимось іншим, життя за принципом все або нічого. Як правило, такі люди рано чи

пізно приходять до повного нічого, втрачаючи все, що в них було в житті. Саме так відбувається із Стрельниковим. Він втрачає довіру в більшовиків і йому загрожує смерть від революційного Молоха, який вже давно пожирає власних дітей. Загнаний як дикий звір, він все-таки намагається знайти свою сім'ю, та доктор Живаго розповідає, що вони з Ларою жили разом. Він розуміє, що його дружина, любов якої він підсвідомо хотів заслужити протягом усього життя, кохала іншого. Що залишається окрім самогубства?

Та повернемося до Юрія Андрійовича та Лари. Тривога за власну долю прийняла їх після візиту Комаровського. Вони очікували арешту повсякчас. Ларі здається, що потрібно зникнути на деякий період, і вони вирушають у село, де жила сім'я Юрія Андрійовича кілька років тому. Йому боляче згадувати про сім'ю, яку він втратив, та доля дарує йому ще кілька найтривожніших, але щасливих днів. Однак, Ларі страшно жити в незахищеному і дикому місці. Вона запитує, чи є у Юрія зброя. Світоглядні засади останнього її виключають.

До них приїздить Комаровський зі звісткою про розстріл Стрельникова. За логікою більшовиків, розуміють герої роману, повинна бути заарештована уся сім'я. Потрібно тікати. Та Живаго не бажає мати справу із Комаровським і тому він запевняє Лару, що поїде слідом за ними, а сам залишається в пустій, повній відчаю садибі. Ці події, без сумніву, є кульмінацією твору. У світі роману, порівняно з ними, більшовицька діяльність — лише метушня голодних пацюків. Що ж сталося? Фактично, Юрій Андрійович віддав кохану жінку на поталу негіднику Комаровському. В романі немає описання мотивів вчинку героя, та, без усілякого сумніву, Живаго повів себе як людина слабка, і нам стає зрозумілим, що саме таким він і був протягом життя. Комаровський же звик досягати своєї мети будь-якими засобами. У нього є і зброя, він організував охорону, коней. Нарешті, він збрехав про те, що розстріляно чоловіка Лари. Мабуть, Живаго вирішує поступитися Ларою заради спасіння її самої. Через це його завжди небезпідставно називали безвольним. Хоча, не лише за це, адже відомо, що в своєму житті він не лише втрачає сім'ю — вже після життя із Ларою він не розшукує її, а вступає в громадянський шлюб з жінкою, яку навряд чи кохає. В них з'являються двоє дітей. Перед нами тип поступливого або неспроможного аутсайдера, людини, яка не вірить у свої власні сили і готова завжди поступитися комусь іншому, на її думку, сильнішому, достойнішому, спритнішому. Це — людина відступу. Вона свідомо ставить себе на програне місце, вважає себе такою, що приносить біди і нещастя собі та іншим. Як правило такі люди вважають достатнім не боротьбу зі злом як таким, а лише своє самоусунення, свою участь у цьому злі.

Дуже цікавим є неперевершений літературний образ Лари. Це жінка, яка уособлює ідеал жіночості в творчості Б. Пастернака. Вона щей інтелектуально висока. Протягом усього роману найчастіше займається прасуванням, пранням, купанням, неначе хоче зберегти свою чистоту в нечистому світі. Лара — надзвичайно багатоплановий персонаж. Вона й «жертва Комаровського», й людина, яка здатна на вчинок. Але, все-таки, основне своє призначення вона бачить в служінні комусь іншому, чоловікові, другу, громадському діячу. У той же самий час вона нагадує нам і заблудну вівцю. Після альт-

руїстично-зрадницького обману Юрія Живаго вона потрапляє під владу спиритного негідника Комаровського і, мабуть, починає служити йому. Як інакше пояснити, що вона залишає напризволяще свою дитину від Юрія на угоду своєму тогочасному господарю, який ненавидить дітей. Здається, Пастернак не знає яку долю приготувати Ларі. У незвичайної людини і доля повинна бути такою. Одного дня вона виходить з дому і не повертається, не наче якась нездоланна сила підносить її на небо. Проте, це не так, бо в романі є скупа фраза про її перебування у сибірських концтаборах. Лару ми розцінюємо як тип **альтруїстичного** аутсайдера, людини, яка визначає свою долю як служіння, проте, не ідеалам, а, найчастіше, іншим людям. Слід сказати, що останній є типом, переважно жіночим. Такі люди відрізняються своїм **опосередкованим** ставленням до загальнолюдських цінностей. Вони сприймають їх лише через тих, кому служать. Здається, Лара не рятується від загибелі лише тому, що в її житті немає кому більше служити.

Знайомлячись із твором, не покидає думка, що герої Б. Пастернака немов би твердо переконані (**фундаментальна установка**), що в тому суспільстві, де вони живуть, зберегти кохання, як і всі інші людські цінності, просто неможливо. Складається враження, що вони й не намагаються цього зробити, обираючи долю аутсайдера.

Інакше подібні проблеми вирішуються в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита». Дивно, але приблизно тоді ж, коли закінчується дія пастернаківського роману, починає розгортатися драматична сцена на «Патріарших», що дає початок вже зовсім іншій історії. Це, без сумніву, продовження розповіді про події, які почалися в страшні революційні роки, адже то був «...сатанинський шабаш Воланда, що випустив на волю всі гріхи людства; панування деспотизму Шарікових, що прийняли обличчя Латунських, Стравинських, Алоїзів Могаричів; велетенську трагедію людства, яку за своїми масштабами можна порівняти лише із розп'яттям Христа — адже паралель в романі, яка наполегливо проводиться з чорною хмарою, важко сприйняти якось інакше, так і наслідок — розламане сонце, загибель Москви, нахабне володарювання брехні... ..Булгаков створив трагедію про життя країни в тридцяті роки як результат однієї із найбільших катастроф в історії людства» [1, с.255-256].

Крім того, твір Булгакова — це мрія про справедливість та нормальне людське життя. Перефразовуючи класика, можна сказати, що це спроба вільного подиху пригніченої тварі в самому серці безсердечного світу. При читанні роману весь час переслідує відчуття, що герої бояться мати якісь цінності, адже все рівно їх прийдеться втратити. Недарма автор пише про любов, яка вискочила перед Майстром і Маргаритою не наче з-під землі вискакують вбивці у провулку, і вразила їх двох не наче блискавка, не наче фінський піж. Взагалі-то останній не лише в творчості Булгакова, а й в світовій літературі символізує підступний удар в спину. Письменник майже прямо заявляє, що прихід любові у суспільстві ненависті, обману і насильства рівносильний великій біді. Як відомо Майстер і Маргарита не заслужили «світла» в потойбіччі, а лише спокій. Чому? Спробуємо розібратися. Людина-аутсайдер типу майстра могла жити в суспільстві тих років і не бути ним повністю витісненою або й знищеною лише завдяки якомусь фантастичному факту.

Булгакову потрібно було знайти такий факт. І знайшовся він у біографії відомої російської актриси, рідкої красуні тих часів Марії Андрєєвої — громадянської дружини М. Горького. Перед тим як покінчити з життям, відомий російський меценат С. Морозов заповів М. Андрєєвій страховий поліс, вартістю в сто тисяч рублів, з яких десять тисяч вона віддала М. Горькому на покриття його боргів, усі інші пішли на утримання більшовиків. В романі все відбувається навпаки, що дає черговий привід вважати його «перевернутим, закодованим». Майстер знаходить лотерейний квиток на сто тисяч в корзині з брудною білизною, яка, мабуть, символізує пересуди та плітки про стосунки видатного російського письменника з не менш видатною актрисою того часу. Проте, в романі майстер віддає десять тисяч Маргариті, а на інші гроші починає писати роман, повністю відділивши себе від суспільства і поринувши в трясовину найчистішого аутсайдерства. Проте, така подія не менш фантастична ніж поява нечистої сили в Москві.

Проте, Майстер потрапляє в психіатричну лікарню після фіаско зі своїм романом, розчарування і повної зневіри. Показово, що він спалює рукопис. Він, повністю розчавлений суспільством, відрікається від усього, можливо, навіть, довго, подібно до М. Горького, він ішов на компроміси й поступки аби лише зберегти життя і видиму незалежність. Та це не допомогло і помирає він там, де і належить усім, хто може мати яку-небудь відмінну думку і жити в тогочасному суспільстві якимось інакше.

Щось подібне відбувається із Маргаритою. Після втрати майстра її життя зовсім втрачає сенс. Повернути цей сенс, повернути коханого можна лише уклавши угоду з нечистим. Символіка цієї угоди досить прозора — вона може означати як відхід від ідеалів, так і служіння сильним більшовицького світу.

Отже, перед нами два психологічних типа **переможених або і розчавлених** суспільством людей. Їм залишається сподіватися лише на трансцендентальну справедливість, яка, зазвичай, не може вміститися в людському житті і її вирішення відбувається поза ним. Точний переклад слова аутсайдер і вказує нам на людину, яка перебуває поза суспільством, поза його цінностями, поза всім, що з ним пов'язане.

Історія цих двох людей не могла скінчитися так песимістично. Потрібен був своєрідний happy end. Він у цьому творі багатоплановий. Для всіх смертних людей комуністичної Москви — Майстер і Маргарита помирають там, де їм і належало б це зробити з точки зору комуністичної логіки тих часів. Майстер — в психлікарні, Маргарита — в себе вдома від якоїсь буденної хвороби. Та лише талановитий в минулому поет Іван Бездомний знає, що це не так. Він свідок — любов не померла, вона перейшла в інший вимір. Це знання робить його «білою вороною» серед загалу радянських людей. Він знає, що в його житті і суспільстві щось не так, його переслідують туманні видіння. Для того, щоб він став таким як усі, його потрібно лікувати. Це ще один відкинутий суспільством чоловік, аутсайдер **замаскованого** типу, адже він має знання, небезпечно в суспільстві, якому живе. З метою його приховування, аби воно не нашкодило ні йому, ні його оточенню, він приймає лікування, стає непомітним, переходить на другорядні позиції, так би мовити, «залягає на дно». В кожному суспільстві є люди, які свідомо переходять на аутсайдерські

позиції, аби лише зберегти якусь таємницю свого життя, аби не відкрити щось небезпечне.

Висновки:

Слід виділити пряме, опосередковане і девіантне ставлення до загальнолюдських цінностей.

У житті аутсайдера часто настає момент появи певної соціально-психологічної установки, яка пов'язана з різкою переміною у світобаченні, викликовою сильною травматичною подією. Таку подію можна назвати моментом фундаментального зламу, після якого з'являються інші установки аутсайдерського типу, що прискорюють та посилюють його вкорінення в психіці.

У людини, яка в майбутньому стає аутсайдером, як правило, формується базова чи фундаментальна установка, що слугує підґрунтям для усіх інших, які в сукупності своїй утворюють надбудову або похідну структуру, яку ми називаємо психологічним аутсайдерством.

В аутсайдерів добровільно-усвідомленого, термінального, компенсаторного, поступливо-неспроможного, альтруїстичного, переможеного або замаскованого типу спостерігається всі три типи ставлення до цінностей, при цьому домінують пряме з багаточисельними включеннями девіантного типу. Вступаючи в конфлікт або шукаючи компромісу з суспільством, вони неначе б то готові до самопожертви другорядними цінностями заради першорядних і намагаються відмежуватися від тенденцій, дій, вчинків, що є неприйнятними для них.

Як видно із тексту статті, аутсайдерська психологія є прямим наслідком тоталітарного устрою суспільства, а отже, одним із найважливіших шляхів її подолання є демократизація, гуманізація та лібералізація.

Зрозуміло, що в форматі однієї статті неможливо подати повний опис типологізації аутсайдерства як соціально-психологічного явища, тому воно потребує подальших досліджень за допомогою аналізу літературних персонажів та інших методик.

Література

1. Барков А.Н. Роман Михаила Булгакова «Мастер и Маргарита»: альтернативное прочтение / Худож.-оформитель Л.Д. Киркач-Осипова. — Харьков: Фолио, 2006. — 350 с.
2. Булгаков М. А. Мастер и Маргарита: [Роман] / Сост., коммент. Б. Соколова. — М.: Высш. шк., — 1989. — 559 с.
3. Пастернак Б. Л. Доктор Живаго / Борис Пастернак. — М.: Эксмо, 2010. — 704 с.

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІАЛОГУ

Стежко Ю.Г.

Розглядається мовленнєва обумовленість розвитку мислення в проблемно-дискусійній моделі навчання, розкриваються переваги філософського дискурсу та позитивний потенціал позалогічних форм пізнання в досягненні консенсусу як форми інтерсуб'єктивності.

Ключові слова: мовлення, мислення, дискусія, інтерсуб'єктивність.